

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВопОРУШЕННЯМ, ВЧИНЕНИХ ДІТЬМИ

Савенко В. П., Корогод С. В., Чорна А. Г.

ВСТУП

24 лютого 2022 року в Україні розпочалася широкомасштабна збройна агресія Росії проти України. Збройна агресія Росії спричинила найбільшу гуманітарну катастрофу в Європі з часів Другої світової війни, і 8 мільйонів українців були змушені втекти за кордон, близько 6 мільйонів були переселені всередині країни¹. 2,3 мільйона дітей стали біженцями², тисячі дітей були примусово депортовані на територію Росії, за статистикою Генеральної прокуратури України, станом на 5 квітня 2023 року загинуло 467 дітей, 944 отримали поранення³.

Але попри те, що в країні вже понад рік триває повномасштабна війна, систему правоохоронних органів знову чекає черговий цикл реформ. Так, у листопаді 2022 року Генеральний прокурор України оголосив про початок реалізації Комплексного стратегічного плану реформування правоохоронних органів як складової сектору безпеки та оборони України на 2023-2027 роки⁴. Основним критерієм оцінки ефективності всієї системи правоохоронних органів будуть вироки суддів і захист прав потерпілих, запровадження електронних інструментів, електронного ведення справ тощо. На жаль, не було жодної згадки про запровадження правосуддя, дружнього до дитини. Багато пропозицій щодо розвитку ювенальної юстиції, які були розроблені в рамках Міжвідомчої координаційної ради з питань ювенальної юстиції, не знайшли свого відображення.

Статистика злочинів, скоєних дітьми з початку 2022 року, підкреслює актуальність наведених у звіті даних та розроблених у ньому рекомендацій. Ми спостерігаємо загальну тенденцію щодо

¹ <https://data.unhcr.org/en/documents/details/98163>

² https://lb.ua/society/2022/07/04/522113_kordonom_perebuvaie_ponad_23 mln.html

³ https://t.me/pgo_gov_ua/8932

⁴ <https://sud.ua/uk/news/publication/254562-my-nachinaem-kompleksnyu-reformu-pravo-okhranitelnykh-organov-andrey-kostin>

помітного зменшення злочинності серед неповнолітніх за роки незалежності України. Статистика злочинів, вчинених неповнолітніми, за 10 місяців 2022 року становить менше 2 000 справ, що майже вдвічі менше, ніж у попередні роки⁵. На рекордне зниження дитячої злочинності вплинуло багато факторів: виїзд майже 25% дитячого населення за кордон, фактичний параліч діяльності ювенальної поліції через активні бойові дії та концентрація її роботи лише на військових злочинах. Усе це засвідчує зменшення навантаження на систему органів кримінальної юстиції щодо дітей, що відкриває вікно можливостей для реформування цієї сфери та запровадження повноцінної системи правосуддя, дружнього до дитини.

У зв'язку з цим питання запобігання кримінальним правопорушенням вчинених дітьми в умовах війни не втрачають своєї актуальності і потребують наукового узагальнення, що є метою наукового дослідження в межах даної статті.

Стан дослідження проблематики статті. Проблематику окремих питань запобігання кримінальним правопорушенням вчинених дітьми, у т.ч. силами та засобами поліції досліджували: Дубчак Л.В., Дідківська Г.В., О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда, Мозгова В.А., Литвак О.М., Однолько І.В., Стеблинська О.С., Юзікова Н.С. та ін.

В той же час питання застосування заходів запобігання поліцією кримінальним правопорушенням вчинених дітьми та їх ефективності в умовах воєнного стану висвітлені недостатньо та потребують більш широкого дослідження.

Таким чином на досягнення **мети дослідження** – з'ясування системи заходів запобігання поліцією кримінальним правопорушенням вчинених дітьми та їх ефективності до виконання наступні **завдання** дослідження: з'ясування правових засад, ресурсів, форм та методів які застосовуються національною поліцією щодо запобігання кримінальним правопорушенням вчинених дітьми; визначення заходів запобігання кримінальним правопорушенням вчинених дітьми підрозділами Національної поліції; з'ясування особливостей запобігання поліцією кримінальним правопорушенням вчинюваним агресивними молодіжними групами (субкультурами) (на прикладі діяльності чвк «редан»).

⁵ https://eppd13.cz/?page_id=1918

1. Стан правового регулювання системи заходів запобігання кримінальним правопорушенням вчинених дітьми та його ефективність

У 2015 році уряд заявив про свою прихильність справі поліпшення системи правосуддя щодо неповнолітніх у країні після затвердження Президентом України Національної стратегії у сфері прав людини⁶. У 2017 році було сформовано Міжвідомчу координаційну раду з питань правосуддя щодо неповнолітніх⁷. Основне завдання цього допоміжного органу Кабінету Міністрів України – усунення перешкод, які заважають утвердженню в країні доброзичливого правосуддя щодо дітей. 18 грудня 2018 року Кабінет Міністрів України затвердив Національну стратегію реформування системи юстиції щодо дітей на період 2018-2023 років (надалі – Стратегія)⁸. Основними напрямками реалізації Стратегії є:

- запобігання дитячій злочинності;
- захист прав неповнолітніх, притягнутих до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень;
- захист прав дітей у кримінальному процесі: досудове розслідування; судовий розгляд; винесення вироків неповнолітнім і виконання вироків; ресоціалізація неповнолітніх.

Для реалізації Стратегії Кабінет Міністрів України 27 листопада 2019 року затвердив Постанову № 1335-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року».

21 січня 2019 року Міністерство юстиції України та Генеральна прокуратура України видали спільний наказ №172/510 «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»⁹, що затвердив порядок реалізації цього проекту на основі системи безоплатної правової допомоги. Наразі пілотний проект завершено та розроблено проект Закону України №5617 «Про юстицію, дружню до дитини»¹⁰, який має запровадити всі напрацьовані новели для більш індивідуалізованого та зваженого прийняття рішень щодо притягнення дитини до відповідальності, а також захисту прав

⁶ Посилення гарантій прав дітей в Україні <https://chemonics.com/impact-story/strengthening-childrens-rights-guarantees-in-ukraine>

⁷ <http://en.dejure.foundation/news/what-dejure-foundation-do-to-establish-child-friendly-justice-system>

⁸ Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р. Урядовий кур'єр офіційне видання від 22.12.2018. № 243.

⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text>

¹⁰ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72137

дитини в контактi з законом. Важливо зауважити, що в законопроектi розкриваються особливостi виведення дитини з кримiнального провадження, умови вiдновного примирення (медiaцiї), гарантiї учасникiв вiдновного примирення (медiaцiї) у кримiнальному провадженнi, порядок проведення вiдновного примирення (медiaцiї) та правових наслiдкiв проходження примирення (медiaцiї), вiдшкодування шкоди при проведеннi вiдновного примирення (медiaцiї), порядок виконання угоди про виведення дитини з кримiнального провадження та правовi наслiдки проходження вiдновного примирення (медiaцiї), виконання iнших вiдновних заходiв, передбачених угодою про виведення дитини з кримiнального провадження.

За минулi десяти роки в Українi було розпочато кiлька реформ, а саме:

- запровадженi Єдинi стандарти навчання фахiвцiв у сферi правосуддя щодо неповнолiтнiх;
 - проведено дослiдження щодо збору даних;
 - вивчено питання щодо створення Єдиного реєстру психологiв;
 - розробленi та прийнятi Методичнi рекомендацiї щодо допиту (опитування) дитини слiдчими та ювенальними полiцейськими, а також розробленi вiдповiднi рекомендацiї для суддiв та прокурорiв;
 - розпочато роботу над створенням iнструментарiю оцiнки ризикiв, який застосовуватимуть ювенальнi полiцейськi.

Цi реформи наближають нас до мiжнародних стандартiв у системi правосуддя стосовно дiтей. Зокрема ухвалення нової правової бази запровадило обмеження на досудове та пiслясудове утримання неповнолiтнiх пiд вартою, передбачило заходи щодо дивергенцiї, впровадило систему ювенальної пробацiї, сприяло обов'язковому наданню правової допомоги дiтям, якi перебувають у конфлiктi з законом, якi беруть участь у судових розглядах, а також розширило права дiтей в освітнiх установах.

У квітнi 2021 року групу з трьох експертiв було залучено Офісом Ради Європи в Українi для розробки Звiту з методологiї аналізу системи правосуддя щодо неповнолiтнiх, якi перебувають у конфлiктi з законом в Українi. У Звiтi з методологiї особлива увага надавалася одному компоненту втiлення правосуддя щодо дiтей в Українi: функцiонуванню системи правосуддя щодо неповнолiтнiх, якi перебувають у конфлiктi з законом в Українi в 2021 році. Другий компонент «Правосуддя щодо неповнолiтнiх у конфлiктi з законом» вже був проаналiзований в окремому завданнi Ради Європи (див. Правовий Аналіз роботи моделi «Барнакус» в Українi).

Цілі дослідження:

- отримати дані про доступність та ефективність профілактичних програм, які реалізуються на національному та місцевому рівнях та спрямовані на дітей, батьків/опікунів і громаду;
- оцінити становище та права дітей, позбавлених волі, практику роботи з ними;
- оцінити дотримання прав дітей під час судових проваджень;
- вивчити готовність системи правосуддя застосовувати доброзичливі до дітей практики при роботі з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті з законом;
- ознайомитися та проаналізувати ефективність реабілітаційних програм для неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом;
- оцінити наявність спеціалізованої системи правосуддя для роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті з законом;
- проаналізувати наявний незалежний механізм моніторингу та подачі скарг для дітей, позбавлених волі;
- проаналізувати якість збору даних про правосуддя щодо неповнолітніх на центральному рівні, що може посприяти започаткуванню політики, заснованої на даних і дослідженнях.

Та попри значні зрушення на шляху розвитку ювенальної юстиції нагальними залишаються питання винайдення ефективних заходів запобігання вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень неповнолітніми (дітьми) та розробки методичних рекомендацій спрямованих на удосконалення превентивної діяльності поліції спрямованої на мінімізацію ювенальної криміналізації. У зв'язку з цим в межах науково-практичних рекомендацій нами зроблено спробу акумулювати форми, методи та засоби запобігання вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми особами на виокремити особливості діяльності відповідних підрозділів поліції у цій сфері, як суб'єкту наділеного найширшими повноваженнями у цій сфері та розробити відповідні рекомендації для діяльності поліції.

Можуть бути використанні як навчальний матеріал в початковому процесі ЗВО України з особливими умовами навчання для оволодіння знаннями, напрацювання навиків майбутніх поліцейських (курсантів) та діючих поліцейських (в межах підвищення кваліфікації та спеціалізації) щодо вжиття заходів щодо запобігання вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми особами.

2. Система суб'єктів, які наділені повноваженнями щодо запобігання кримінальним правопорушенням

На передовій цього процесу перебувають органи Національної поліції – саме її працівники та працівниці першими контактують як із

дітьми-порушниками, так і з дітьми-жертвами або свідками злочинів. У 2020 році поліцією зареєстровано майже 3 400 злочинів, скоєних стосовно дітей, з яких 2 200 – розкриті та направлені до суду; дітьми було скоєно майже 4 400 злочинів (майже половина з яких – тяжкі та особливо тяжкі). У 2020 році поліцейські розшукали 14 659 зниклих дітей. Переважна більшість із них самостійно залишали домівки через непорозуміння з рідними. Крім того, в поліції сьогодні є три приймальники-розподільники для дітей (ПРД). У 2020 році в них перебувало 16 дітей, за 6 місяців 2021 року – 11 дітей. Водночас слід розуміти, що офіційна статистика не відображає реальної картини злочинності неповнолітніх – значна кількість навіть тих правопорушень, які були виявлені, залишається поза статистикою.

До набуття чинності Законом України «Про Національну поліцію» поліцейські повноваження щодо роботи з дітьми виконували підрозділи Кримінальної міліції у справах неповнолітніх (КМСН). Питання підпорядкування КМСН завжди було непростим – спочатку їх віднесли до кримінального блоку, згодом – до блоку громадської безпеки. Відповідно до наказу МВС України № 123 від 27 листопада 2015 року «Про затвердження положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України», в структурі Департаменту діє Управління ювенальної превенції. Варто зазначити, що й після набуття чинності згаданим вище законом статус самої поліції превентивної діяльності ще й досі не є чітко визначеним в законодавстві.

Так, сьогодні існує Департамент превентивної діяльності, в складі якого створено Управління ювенальної превенції, наказом МВС № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» визначено основні завдання та повноваження ювенальної превенції. Серед завдань Управління є «підключення», запобігання та припинення домашнього насильства, превентивна робота з дітьми, які можуть бути втягнуті в злочинну діяльність. Але водночас ювенальна поліція не згадується в законі «Про Національну поліцію», її структура, функції, права та обов'язки також не мають чіткого законодавчого визначення. Положення про управління ювенальної превенції відсутнє, що суттєво зменшує ефективність та стабільність роботи служби, як того вимагають міжнародні стандарти. Певним чином це відбивається й на кількості «дитячих» поліцейських, яка залишається недостатньою для України. Так, згідно з даними, які було отримано за запитом у МВС України, в липні 2021 року штатна чисельність працівників ювенальної превенції складала 1 501 посаду, з яких укомплектовано 1 340 (553 чоловіка, 787 жінок). Тож можна зробити висновок, що

впоратися з наявним навантаженням ювенальним поліцейським дуже складно, що впливає на плінність кадрів, на ефективність та мотивацію їхньої роботи.

Основним документом, яким керуються працівники ювенальної превенції, є Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України № 1044 від 19 грудня 2017 року¹¹.

Завданнями підрозділів ювенальної поліції, які зазначені в ньому, є:

- профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їхнього усунення;

- ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень і проведення з ними заходів індивідуальної профілактики;

- участь у встановленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отримання даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення;

- вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорсткому поводженню з дітьми; вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, зокрема здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб;

- провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти; – взаємодія з іншими підрозділами НПУ, органами державної влади та місцевого самоврядування з питань забезпечення прав та законних інтересів дітей;

- здійснення в межах компетенції досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання.

Найрозповсюдженою роботою, яку виконує ювенальна поліція, є виявлення адміністративних порушень та складання адміністративних протоколів – це розглядається як захід реагування і профілактики. Як показало дослідження, на думку представників поліції, покаране правопорушення має менше шансів на повторення, а, відповідно, адміністративну практику вважають і заходом профілактичного впливу. Однак слід зазначити, що сама адміністративна практика стосується не лише та й не стільки неповнолітніх, а, в першу чергу,

¹¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

дорослих – батьків або тих, хто скоїв правопорушення стосовно дітей. Більшість дітей найчастіше отримують попередження.

До ключових повноважень ювенальних поліцейських, які вони мають згідно з Наказом, можна віднести:

- планування і реалізація профілактичних заходів у дитячому середовищі щодо попередження негативних явищ серед дітей;
- контроль за дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності вимог законодавства щодо заборони продажу неповнолітнім особам алкогольних, слабоалкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також щодо дотримання обмежень перебування дітей у нічний час у закладах, в яких провадиться діяльність у сфері розваг, та закладах громадського харчування;
- вжиття заходів для запобігання і припинення стосовно дитини будь-яких протиправних діянь;
- притягнення до адміністративної відповідальності дітей віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, а також батьків або осіб, що їх замінюють, які не виконують передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей;
- унесення до підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності обов'язкових для розгляду подань про необхідність усунення причин та умов, що призводять до вчинення дітьми адміністративних і кримінальних правопорушень;
- участь у профілактичних заходах щодо запобігання дитячій бездоглядності та правопорушенням серед дітей;
- сприяння у межах компетенції веденню обліку дітей шкільного віку відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 684 «Про затвердження Порядку ведення обліку дітей шкільного віку та учнів»;
- затримування і тримання не більше 8 годин у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей, які залишилися без нагляду, на період до передання їх батькам, законним представникам або до влаштування їх до закладів відповідно до законодавства. Інформація про дитину в обов'язковому порядку вноситься до журналу обліку доставлених, відвідувачів та запрошених відповідного органу поліції із зазначенням часу доставлення та вибуття;
- проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід з дітьми та їх батьками, законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які сприяли вчиненню адміністративного чи кримінального правопорушення дитиною;

- відвідування дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, за місцем їх проживання разом із службою у справах дітей для з'ясування умов проживання;
- виклик дітей та їх батьків, інших законних представників під час провадження у справі про адміністративне правопорушення, учинене дитиною;
- залучення дітей до участі в просвітницько-профілактичних чи корекційних програмах;
- інформування відповідних місцевих органів державної влади щодо батьків, інших законних представників, які не виконують обов'язки щодо виховання дітей, жорстоко з ними поведуться чи вчиняють стосовно дітей домашнє насильство;
- ініціювання перед службами у справах дітей, відділами охорони здоров'я місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування питання про направлення дитини до відповідного закладу для надання необхідної медичної, психологічної допомоги;
- участь у судовому розгляді за участю неповнолітнього обвинуваченого відповідно до статей 496, 500 Кримінального процесуального кодексу України;
- вжиття заходів індивідуальної профілактики з дітьми, схильними до вчинення правопорушень.

3. Система заходів запобігання кримінальних правопорушень вчинених дітьми

Поліцейські підрозділів ЮП здійснюють такі *заходи індивідуальної профілактики з дітьми*, які перебувають на профілактичному обліку в поліції:

- проводять ознайомлювальні, попереджувальні і виховні бесіди з дитиною за місцем проживання, навчання або роботи не рідше одного разу на місяць;
- проводять ознайомлювальні, попереджувальні бесіди з батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення;
- складають план заходів з індивідуальної профілактики на основі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини;
- відвідують за місцем проживання дитину для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень;

– вживають інших профілактичних заходів, передбачених законодавством.

Цей документ також важливий тим, що дає визначення поліцейських заходів, які правоохоронці мають використовувати задля захисту дітей. Зауважимо, що деякі з них не є такими, які здійснюються виключно працівниками ювенальної поліції, – до цієї роботи можуть залучатися й інші підрозділи Національної поліції, такі як патрульна поліція, дільничні тощо. Як показали результати дослідження, ювенальні поліцейські скаржаться, що результати роботи, яку вони проводять із дітьми на етапах досудового розслідування, не використовуються в повному обсязі під час судових розглядів. Це може свідчити про низьку взаємодію між ювенальною превенцією та пробацією.

«Поліцейське піклування про неповнолітніх осіб» – це «превентивний поліцейський захід», який застосовується щодо дитини, котра «залишилася без догляду». Він здійснюється «з метою забезпечення її прав і свобод та передбачає передання її батькам, законним представникам або органам опіки та піклування». Найчастіше необхідність у таких діях виникає, коли поліція отримує повідомлення про вчинення домашнього насильства дитиною та стосовно неї. Слід зазначити, що поліцейський у такому випадку повинен провести оцінку ризиків, за результатами якої може бути винесений терміновий заборонний припис, та негайно поінформувати службу у справах дітей про виявлену дитину для організації її соціального захисту. І хоча порядок проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства (наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України №369/180 від 13 березня 2019 року¹² розроблений та затверджений, на практиці він, на жаль, не є широко вживаним. Як показали результати дослідження, ювенальна поліція частіше розраховує на інших суб'єктів – на соціальний захист, освіту, громадські організації, сподіваючись, що там будуть спеціалісти, які володіють відповідними методиками. Це також призводить до того, що в різних регіонах та навіть містах оцінка ризиків проводиться за різними критеріями, про що повідомили респонденти інтерв'ю.

Іншим заходом запобігання вчинення дітьми кримінальних правопорушень відповідно до Наказу є «профілактика адміністративних і кримінальних правопорушень серед дітей». Метою

¹² Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства: наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України №369/180 від 13 березня 2019 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0333-19#Text>.

цієї діяльності поліції є виявлення та усунення причин і умов, які призводять до вчинення дітьми адміністративних і кримінальних правопорушень.

Заходи, спрямовані на всіх дітей, які навчаються в тих же навчальних закладах, це – лекції, флешмоби, інтерактивні заняття, воркшопи з тими же дітьми тощо, ну й інша, скажімо так, сторона цієї роботи, це робота з дітьми, які схильні до девіантної поведінки. Вона потребує не загальних профілактичних заходів, а вже більше заходів, спрямованих на індивідуальну роботу з цими дітьми. Тобто профілактика з дітьми, які перебувають на профілактичних обліках у поліції. Це один напрямок превентивної роботи – це взаємодія з громадськістю, робота в громадах, робота з громадськими організаціями, недержавними структурами, вони нас об'єднують в роботі і в сфері загальної профілактики, і індивідуальної. Тому що індивідуальна робота передбачає не тільки роботу поліцейського, а й психолога, й роботу соціальних служб, забезпечення змістовного дозвілля дитини, тобто зміни її поведінки в напрямку позитивному через зайнятість у вільний від навчання час. То в цих сферах ми без органів державної влади, самоврядування, освіти й громадськості ніяк, тому я би це виокремив, як і в законі про Нацполіцію взаємодія з громадськістю виокремлена. За цим напрямком працює не лише ювенальна поліція, а й патрульна поліція – так, її працівники пройшли відповідне навчання та регулярно відвідують школи з лекціями та заняттями в рамках проєкту «Шкільний поліцейській», працюючи за спеціально розробленою методикою за підтримки міжнародних партнерів. Але, на жаль, охоплення цими заходами залишається недостатнім – на це вказали, в першу чергу, самі діти, які скоїли правопорушення.

Саме ювенальна поліція здійснює профілактичний облік дітей, який є фактично взяттям на облік, занесенням інформації про дитину до відповідних баз даних. Ця діяльність сприяє системній роботі з дитиною та в разі якісного її виконання дозволяє відслідковувати життєві обставини дитини та результативність роботи з нею.

Взяттю на профілактичний облік підлягає дитина:

- 1) засуджена до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;
- 2) звільнена за рішенням суду від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру без поміщення до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання;
- 3) звільнена зі спеціальної виховної установи;
- 4) яка вчинила домашнє насильство в будь-якій формі (дитина-кривдник), передбачене ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні

правопорушення, а також щодо якої винесено терміновий заборонний припис чи виданий обмежувальний припис;

5) яка впродовж року два та більше разів була притягнута до адміністративної відповідальності;

6) яка впродовж року два та більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей;

7) яка вчинила булінг (цькування) учасника освітнього процесу.

Згідно з наказом Міністерства внутрішніх справ № 488 від 25 червня 2020 року, підставами для взяття дитини на профілактичний облік є вирок (постанова) суду, що набув(-ла) чинності, про застосування до дитини покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або рішення суду про звільнення дитини від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, крім випадків, коли дитину направляють до школи або професійного училища соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання. На профілактичний облік також беруться діти, звільнені зі спеціальних виховних установ; діти, про яких є матеріали, що підтверджують факт вчинення ними домашнього насильства. Також профілактичному обліку підлягають діти, які впродовж року два та більше разів притягалися до адміністративної відповідальності, або впродовж року два та більше разів самовільно залишали сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей.

Такий облік триває допоки дитині виповниться 18 років або до моменту, коли закінчиться термін покарання, призначений судом. Також дитина знімається з обліку в разі, якщо суд призначає покарання у вигляді позбавлення волі або призначає їй тримання під вартою. В інших випадках (залишення сім'ї, адміністративна відповідальність, булінг) облік триває впродовж року, якщо інцидент не повторювався.

Згідно з даними, отриманими за запитом від Національної поліції, станом на 1 липня 2021 року на профілактичному обліку в органах поліції стояло 1 844 дитини, з яких 469 дівчат та 1 375 хлопців. Серед них лише 17 дітей вчинили кримінальні правопорушення, перебуваючи на обліку. Але ефективність профілактичного обліку проти повторення дитячих правопорушень не є однозначно доведеною – на це вказують досить відмінні дані в різні роки. Так, у 2019 році з 3 671 дитини, які стояли на обліку, 68 вчинили злочин

повторно. У 2020 році з 1 800 дітей, що перебували на обліку, злочин вчинили¹³.

Профілактична робота поліції на сьогодні це:

- проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід із дитиною за місцем проживання, навчання чи роботи не рідше одного разу на місяць;

- проведення ознайомлювальних, попереджувальних бесід із батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення;

- складання плану заходів з індивідуальної профілактики на основі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини;

- відвідування дитини за місцем її проживання для з'ясування умов мешкання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень.

Дуже важливим ресурсом для якісного виконання всіх видів робіт із дітьми, які вимагають професійного досвіду та навичок, є міжсекторальна співпраця, зокрема взаємодія з соціальними службами та громадськими організаціями, оскільки індивідуальна чи групова корекційна та профілактична робота з дітьми має здійснюватися саме цими структурами. Сьогодні на практиці якість такої роботи в кожному випадку залежить від бажання конкретного ювенального поліцейського допомогти дітям та від готовності шукати відповідних спеціалістів, налагоджувати з ними контакти та залучати до співпраці. Окремим ризиком та приводом додаткової уваги в цьому випадку стають персональні дані дитини, які фактично залишають замкненою інформаційну систему МВС та переходять до інших організацій.

4. Запобігання поліцією кримінальним правопорушенням вчинюваним агресивними молодіжними групами (субкультурами) (на прикладі діяльності чвк «редан» та інших спільнот)

Як нами було зазначено вище найбільший негативний вплив на неповнолітнього має соціальне середовище в якому він знаходиться та спілкується (коло спілкування в високому рівні криміногенності – наявність осіб, які притягувались до кримінальної відповідальності, або схильних до вчинення злочинів).

¹³ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2019–2021 роки. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalnipravoporusshennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

Аналітичні дані вказують на те, що більшість – 73% неповнолітніх, які вчиняють кримінальні правопорушення 70% часу проводять в колі друзів, однокласників, компаній по інтересам. Переважна більшість кримінальних правопорушень, які вчиняються неповнолітніми вчиняються неповнолітніми, які проводять 70 % часу на вулицях у відповідних компаніях, тобто як зазначають ЗМІ яких виховує вулиця. Однак така статистика була характерна до появи та розвитку міжнародної мережі інтернет. Сьогодні через мережу інтернет створюються різні соціальні групи по інтересам, в тому числі спільноти які схильні до вчинення кримінальних правопорушень, які долучають до свого загалу неповнолітніх, які в міру свого низького рівня загальної грамотності та обізнаності а також освіти і культури не розуміють ступінь негативних наслідків, які можуть наступити для суспільства та конкретних осіб від їх протиправної поведінки, а вступають до цих груп з метою самовиразитись.

Все це призводить сьогодні до створення агресивно налаштованих молодіжних груп, які схильні та вчиняють кримінальні правопорушення пов'язані з посяганням на життя, здоров'я громадян їх та державну і комунальну власність: влаштування масових безпорядків з нанесення побоїв громадянам, пошкодження комунального майна, викрадення споживчих товарів з закладів торгівлі, підпалів автомобілів та ін. Прикладом створення та діяльності таких молодіжних агресивних груп через мережу інтернет є молодіжний рух з організованими конфліктами так званої «Приватної військової компанії «Редан»», який активізував свою протиправну діяльність в Україні в лютому 2023 в період активних бойових дій спрямованих на захист території України від військового вторгнення росії. Саме така субкультура ПВК «Редан» була створена в росії з метою дестабілізації суспільства в Україні, відволікання правоохоронних органів від захисту територіальної цілісності України на погашення так званих конфліктів в середині країни та дискредитації України та міжнародному рівні з метою відвернення країн партнерів від допомоги Україні.

ПВК «Редан» – це не військова компанія, а агресивна молодіжна субкультура, прихильники аніме, що влаштовують масові бійки. Молоді люди одягають футболки та світшоти із зображенням павуків і цифри 4, що є відсилкою до аніме Hunter x Hunter. «Редан» з'явився у росії у вересні 2022 року. Учасники рф спілкуються в паблику у соціальній мережі «ВКонтакте». Широкої популярності «редани» набули у лютому 2023 року, коли представники субкультури почали влаштовувати масові бійки з футбольними фанатами у московських торгових центрах. За дуже короткий час існування ПВК

«Редан» рух встиг дістатися України, сутички фіксували у декількох містах нашої країни. Учасників субкультури вже помітили у Харкові, Києві, на Закарпатті, в Івано-Франківську, Одесі, Вінниці, Львові, Дніпрі та Полтаві. Наприклад, у Харкові затримали 257 осіб, які планували влаштувати масові бійки, в інших великих містах поліцією було теж затримано велику кількість молоді, які збирались в центральній частині міста і планували вчиняти масові безпорядки. За оперативною інформацією поліції та СБУ пропаганда насильства серед українських підлітків за допомогою створення таких груп – це російська інформаційно-психологічна спецоперація з метою дестабілізації ситуації в нашій державі. Провокування масових бійок серед молоді і підлітків – це спроба російських пропагандистів провести чергову інформаційно-психологічну операцію та використати дітей для дестабілізації внутрішньої ситуації в Україні і такі спроби можуть мати місце в майбутньому¹⁴.

З урахуванням наявності все нових організаційних форм втягнення неповнолітніх в злочинну діяльність а саме – створення молодіжних груп з метою вчинення кримінальних правопорушень та дестабілізації правопорядку в Україні нижче необхідно систематизувати передумови (причини), які впливаю на їх формування а також визначити найбільш раціональні та ефективні форм (способи, засоби) їх запобіганню.

Передумови (причини) формування агресивних молодіжних груп кримінального спрямування:

- низький рівень свідомості та прогалини у вихованні дитини батьками;
- відсутність належного виховного впливу на неповнолітнього батьками та рідними особами, а саме відсутність: спілкування з дитиною з приводу правил поведінки в суспільстві, привиття відчуття поваги до інших осіб, культури спілкування, рівності людей в своїх правах незалежно від національності, релігії, власних переконань;
- здійснення агресії щодо дитини в сім'ї – ображення, погроза застосування фізичної сили, застосування фізичної сили, обмеження свободи пересування (примусове закривання в приміщенні), приниження та ін.;
- привиття батьками (особливо батьком) культури переваги сили над словом в конфліктних ситуаціях які виникають в неповнолітнього в середовищі його спілкування;

¹⁴ Що таке ПВК «Редан» та як воно пов'язане з аніме та росією/
<https://chas.news/current/scho-take-pvk-redan-ta-yak-vono-povzane-z-anime-ta-rosieyu>

– розбещення фінансами, тобто неконтрольоване виділення кишенькових коштів на потреби дитини, які зводяться до маніпулювання ним цими коштами та витрачання їх на придбання заборонених речей (наркотичних засобів, касетів, предметів нанесення тілесних ушкоджень, зброї, вибухових засобів);

– неконтрольоване використання інтернет контенту з метою розваг (проглядання заборонених роликів в яких пропуються насильницькі дії щодо людей або тварин);

– відсутність контролю за реєстрацією та активною участю неповнолітніх в соціальних групах інтернет мережі, які пропують насильницькі дії щодо людей або тварин, порушення публічного порядку, вчинення корисливих злочинів та правопорушень та ін. протиправних діянь;

– відсутність або неналежна якість моніторингу відповідними органами виконавчої влади (Мінцифри, Кіберполіції, аналітичних підрозділів СБУ та ін.) мережі інтернет з метою виявлення, ліквідації сайтів, на яких розміщується доступних для неповнолітніх будь-який контент який в тій чи іншій мірі з прямими умислом або завуальовано пропугує насильницькі дії щодо людей та тварин та вчинення інших протиправних діянь).

– відсутність дієвих заходів відповідальності до даних вищевказаних суб'єктів та ефективних процедур притягнення їх до відповідальності;

– низька якість реалізації превентивних заходів спрямованих на не допущення формування агресивного молодіжного середовища, які мають застосовувати уповноважені суб'єкти – ювенальна поліція, відділи соціальної та молодіжної політики органів виконавчої влади та місцевого самоврядування%

– особистісні соціально-фізіологічні та психологічні характеристики неповнолітньої особи, які мають схильність до агресивної поведінки (вади здоров'я які зумовлюють агресивну поведінку неповнолітнього визвану зовнішніми подразниками – його образа іншою особою, зроблення йому зауваження, вказування на його фізіологічні вади; взривний характер; здатність накопичування злості; високий рівень порогу заздрості; розмова на болочу тему для неповнолітнього, наприклад, про втрату рідних, та ін.).

ВИСНОВОК

Серед заходів запобігання поліцією кримінальним правопорушенням вчинюваним агресивними молодіжними групами можна виділити наступні: 1) проводити бесіди з батьками та рекомендувати їм звертати увагу на контент, який «споживає» дитина,

і знати її інтереси; 2) рекомендувати разом з дитиною пройти базовий курс кібербезпеки й обговорити його; 3) рекомендувати батькам у яких складна комунікація з підлітками звернутись до практичного психолога закладу освіти, або, наприклад, до фахівців проекту Міністерства освіти і науки України та UNICEF «Поруч», де можна отримати безкоштовну допомогу з метою формування нових життєвих цінностей, розвитку вольових якостей, поліпшення взаємин дитини з батьками та ровесниками; 4) здійснювати профілактичні заходи спрямовані на роз'яснювання неповнолітнім негативних наслідків неконтрольованого використання інтернет контенту з метою розваг (проглядання заборонених роликів в яких пропугуються насильницькі дії щодо людей або тварин, інших агіосоціальних явищ); 5) здійснювати роз'яснювальні бесіди серед неповнолітніх з метою розпізнавання ними ознак соціальних груп в інтернет мережі, які пропугують насильницькі дії щодо людей або тварин, порушення публічного порядку, вчинення корисливих злочинів та правопорушень, сектанського спрямування та ін. протиправних діянь; 6) здійснювати моніторинг мережі інтернет з метою виявлення, ліквідації сайтів, на яких розміщується доступних для неповнолітніх будь-який контент який в тій чи іншій мірі з прямими умислом або завуальовано пропугує насильницькі дії щодо людей та тварин та вчинення інших протиправних діянь); 7) вжиття превентивних заходів спрямованих на не допущення формування агресивного молодіжного середовища, які мають полягати в відвідуванні місць відпочинку молоді (кафе, барів, нічних клубів) виявляти групи молоді які мають схильність до агресивної поведінки, здійснювати спостереження за їх поведінкою, проводити роботу по роз'ясненню їм законодавства а у випадку вчинення порушення вживати заходів по притягненню до адміністративної чи кримінальної відповідальності; 8) проводити роботу в освітніх закладах з молоддю щодо роз'яснення їм ознак соціальних груп, які мають ознаки секти або груп, які за сутністю своєї діяльності є радикально налаштовані проти правопорядку, роз'яснювати ступінь відповідальності з участь в таких групах і персональну відповідальність їх учасників.

АНОТАЦІЯ

В статті з'ясовано систему заходів запобігання поліції кримінальним правопорушенням вчинених дітьми та їх ефективності. Визначено правові засади, ресурси, форми та метод, які застосовуються Національною поліцією щодо запобігання кримінальним правопорушенням вчинених дітьми. Визначено заходи запобігання кримінальним правопорушенням вчинених дітьми підрозділами Національної поліції. З'ясовано

особливості запобігання поліцією кримінальним правопорушенням вчинюваним агресивними молодіжними групами (субкультурами) (на прикладі діяльності чвк «редан»).

В результаті дослідження виокремлено заходи запобігання поліцією кримінальним правопорушенням вчинюваним агресивними молодіжними групами, зокрема: 1) проводити бесіди з батьками та рекомендувати їм звертати увагу на контент, який «споживає» дитина, і знати її інтереси; 2) рекомендувати разом з дитиною пройти базовий курс кібербезпеки й обговорити його; 3) рекомендувати батькам у яких складна комунікація з підлітками звернутись до практичного психолога закладу освіти, або, наприклад, до фахівців проекту Міністерства освіти і науки України та UNICEF «Поруч», де можна отримати безкоштовну допомогу з метою формування нових життєвих цінностей, розвитку вольових якостей, поліпшення взаємин дитини з батьками та ровесниками; 4) здійснювати профілактичні заходи спрямовані на роз'яснювання неповнолітнім негативних наслідків неконтрольованого використання інтернет контенту з метою розваг (проглядання заборонених роликів в яких пропугуються насильницькі дії щодо людей або тварин, інших атисоціальних явищ); 5) здійснювати роз'яснювальні бесіди серед неповнолітніх з метою розпізнавання ними ознак соціальних груп в інтернет мережі, які пропугують насильницькі дії щодо людей або тварин, порушення публічного порядку, вчинення корисливих злочинів та правопорушень, сектанського спрямування та ін. протиправних діянь; 6) здійснювати моніторинг мережі інтернет з метою виявлення, ліквідації сайтів, на яких розміщується доступних для неповнолітніх будь-який контент який в тій чи іншій мірі з прямими умислом або завуальовано пропугує насильницькі дії щодо людей та тварин та вчинення інших протиправних діянь); 7) вжиття превентивних заходів спрямованих на не допущення формування агресивного молодіжного середовища, які мають полягати в відвідуванні місць відпочинку молоді (кафе, барів, нічних клубів) виявляти групи молоді які мають схильність до агресивної поведінки, здійснювати спостереження за їх поведінкою, проводити роботу по роз'ясненню їм законодавства а у випадку вчинення порушення вживати заходів по притягненню до адміністративної чи кримінальної відповідальності; 8) проводити роботу в освітніх закладах з молоддю щодо роз'яснення їм ознак соціальних груп, які мають ознаки секти або груп, які за сутністю своєї діяльності є радикально налаштовані проти правопорядку, роз'яснювати ступінь відповідальності з участь в таких групах і персональну відповідальність їх учасників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст.141.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. *Відомості Верховної Ради*. 1984, додаток до № 51.Ст.1122 (з наступними змінами та доповненнями).
3. Сімейний кодекс України: Закон України від від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 25. Ст. 131.
5. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 30. Ст. 142.
6. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35.
7. Закон України 18 грудня 2018 року № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 5. Ст. 33.
8. Конвенція ООН про права дитини 20 листопада 1989 року, ратифікована Постановою Верховної Ради України 27.02.1991 р. Зібрання чинних міжнародних договорів України від 1990–1990 р. № 1. Стор. 205.
9. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р. *Урядовий кур'єр офіційне видання* від 22.12.2018. № 243.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 30.09.2023).
11. Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 № 1044. *Офіційний вісник України*. 2018. № 45. Стор. 116. Ст. 1589.
12. Лист МОН України «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству» від ку №1/11 – 5480. URL: <https://drive.google.com/file/d/1GU-yUiXyeQr3z6X0Mwd7mf2AFVaeGFF5/view> (дата звернення 30.09.2023).

13. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2019–2021 роки. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення 30.09.2023).

14. Кримінологія: підручник / за заг. ред.. І.Г. Богатирьова, В.В. Топчія. Київ : ВД, Дакор. 2018. 352с.

15. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретного соціологічного дослідження : монографія / за заг ред.. професорів В.В. Голіна та В.П. Ємельянов. Харків, 2006. 292 с.

16. Дідківська Г.В. Сімейне неблагополуччя в системі детермінантів злочинності неповнолітніх в Україні : *монографія*. Вінниця : Нілан ЛтД, 2017. 220 с.

17. Мозгова В.А. Поняття та особливості злочинності неповнолітніх. *Юридичний вісник*. 2014. №2 (31). С. 142–147.

18. Юзікова Н.С. Проблема кримінально-правового захисту інтересів неповнолітніх : *монографія*. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1999. 172 с.

19. Стеблінська О.С. Запобігання злочинам, які вчиняються неповнолітніми в стані сп'яніння : *монографія*. Івано-франківськ, Надвірна : ЗАТ «Надвірянська друкарня», 2011. 280 с.

20. Литвак О.М., Однолько І.В. Запобігання наркозлочинності неповнолітніх в Україні кримінально-правовими засобами : *монографія*. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2012. 268 с.

21. Андріїв І.К. Причини злочинності неповнолітніх у світлі кримінологічних теорій. Вісник Львівського університету. Серія : Юридична. 2002. Вип. 37. С. 467–475.

22. Подільник О.М. Особливості злочинності неповнолітніх жінок. Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць. Харків, 2004. Вип. 8. С. 124.

23. Варивода К.С. Інформаційна безпека підлітків в інтернет-мережі. 2016. №3. С. 365–368.

24. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні. Київ : Атіка, 2004. 240 с.

25. Дідківська Г. В. Криміногенність сім'ї як фактор злочинності неповнолітніх : монографія [Текст] / Г. В. Дідківська. К. : Центр учбов. л-ри, 2016. 204 с.

26. Кримінологія : підручник [Текст] / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

27. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті : досвід конкретно-соціологічного дослідження : монографія [Текст] / [Голіна В. В., Ємельянов В. П., Воднік В. Д. та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни, В. П. Ємельянова. Х. : Право, 2006. – 292 с.

28. Туз Н. Д. Причини і умови, що сприяють втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність. Митна справа. 2012. № 6(84). С. 125-132.

29. Ювенальна превенція: курс лекцій. В Березняк, ВЮ Хашев. Київ: Алерта, 2021. 134 с.

Information about the authors:

Korohod Svitlana Volodymyrivna,

Doctor of Philosophy in Law,

Teacher of the Department of Criminal Law and Criminology,

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

26, Gagarina Ave., Dnipro, 49005, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-6696-6818>

Savenko Victoria Petrivna,

Teacher of the Department of Criminal Law and Criminology,

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

26, Gagarina Ave., Dnipro, 49005, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-9245-0997>

Chorna Alina Hennadiivna,

Teacher of the department of criminal law and criminology,

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

26, Gagarina Ave., Dnipro, 49005, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-8523-6105>